

Glosy

Andrzej Koziotkiewicz

MOC WIĄŻĄCA PRAWOMOCNEGO ORZECZENIA SĄDOWEGO – GŁOSA DO WYROKU SĄDU NAJWYŻSZEGO Z 4.11.2016 R. (I CSK 736/15)

W prezentowanej glosie do wyroku Sądu Najwyższego z 4.11.2016 r. prezentowany jest pogląd, że w świetle art. 365 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego nie wystarczy odniesienie się tylko do samej sentencji wyroku, lecz zawsze niezbędne jest zapoznanie się też z motywami rozstrzygnięcia.

Autor wskazuje, że bez zapoznania się z motywami uzasadnienia orzeczenia, a przy braku uzasadnienia bez dokładnej analizy motywów, jakie spowodowały wydanie orzeczenia, nie da się ustalić zakresu powagi rzeczy osądzonej i zakresu związania wyrokiem. Tylko dokładna analiza motywów rozstrzygnięcia wyroku i rozważenie, czy i w jakim zakresie orzeczenie to dany stosunek rozstrzyga w sposób wiążący (prejudycjalny), pozwala na określenie zakresu związania tym orzeczeniem: stron, sądów i innych organów. Nie zawsze jest to natomiast w pełni możliwe przy stosowaniu zasady wyłącznego, literalnego związania samym tylko rozstrzygnięciem zawartym w sentencji orzeczenia.

Jest to ważki problem z uwagi na nową tendencję orzeczniczą, ograniczającą związanie prawomocnym orzeczeniem tylko do literalnego brzmienia sentencji wyroku. Utrzymanie się tej nowej linii orzecznictwa skutkować może, zdaniem autora, nawet ograniczeniem znaczenia art. 365 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego. Glosa ma charakter aprobujący.

Wyrok Sądu Najwyższego z 4.11.2016 r. (I CSK 736/15)¹

Moc wiążąca wyroku dotyczy związania jego treścią, nie zaś uzasadnieniem, ale trzeba podkreślić, że na podstawie brzmienia samej tylko sentencji wyroku nie sposób jest zidentyfikować nie tylko stosunku prawnego, z którego wynikało rozstrzygnięte nim roszczenie, ale także wszystkich charakterystycznych dla niego aspektów, różniących go od innych stosunków tego samego rodzaju. Odwołanie się do samej sentencji wyroku zwykle nie wystarcza zatem do wyznaczenia granic powagi rzeczy osądzonej, jaką należy mu przypisać, i z tego samego powodu nie wystarcza też do określenia właściwej mu mocy wiążącej. W charakteryzowaniu obu tych aspektów prawomocności materialnej wyroku należy uwzględnić uzasadnienie wyroku, a jeśli uzasadnienie nie zostało sporządzone, to także dane o żądaniu powoda i stosunku pozwanego do tego żądania, jakie wynikają z akt sprawy dokumentujących przebieg postępowania. Zarówno powaga rzeczy osądzonej, jak i moc wiążąca muszą być bowiem powiązane z przedmiotem rozstrzygnięcia, gdyż odnoszą się do tego, o co strony się spierały i o czym rozstrzygnął sąd.

W myśl art. 363 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego² „orzeczenie prawomocne wiąże nie tylko strony i sąd, który je wydał, lecz również inne sądy oraz inne organy państwowe i organy administracji publicznej, a w wypadkach w ustawie przewidzianych także inne osoby”. Orzeczenie merytoryczne sądu staje się prawomocne, jeżeli nie przysługuje od niego środek odwoławczy lub inny środek zaskarżenia. Warunkiem prawomocności orzeczenia jest więc jego niezaskarżalność w drodze zwykłych środków przewidzianych w toku instancji, a niemożność może być także i wynikiem upływu terminu wyznaczone-

go do wniesienia środka zaskarżenia. Wniesienie środka zaskarżenia już po upływie przypisanego terminu nie ma wpływu na datę uprawomocnienia się orzeczenia; nie jest nią data prawomocności postanowienia odrzucającego ten środek, lecz data pierwszego dnia po upływie terminu do jego wniesienia³.

Z powagi rzeczy osądzonej korzysta w pełni również wyrok wstępny⁴.

W myśl art. 365 § 1 k.p.c. orzeczenie prawomocne wiąże nie tylko strony i sąd, który je wydał, lecz również inne sądy oraz inne organy państwowe i organy administracji publicznej, a w wy-

¹ Wyrok SN z 4.11.2016 r. (I CSK 736/15), LEX nr 2156645

² Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 480 ze zm.), dalej k.p.c.

³ Por. orzeczenie SN z 10.03.1993 r. (I CRN 19/93), OSNCP 1993/11, poz. 250; orzeczenie SN z 8.08.1995 r. (VII CRN 83/995), OSNCP 1995/11, poz. 167.

⁴ Postanowienie SN z 5.07.2019 r. (I CSK 71/19), LEX nr 2692211.

padkach w ustawie przewidzianych także inne osoby. Z prawomocnością orzeczenia sądowego (zarówno w ujęciu materialnym, jak i formalnym) związana jest powaga rzeczy osądzonej (art. 366 k.p.c.). Wyrok prawomocny ma powagę rzeczy osądzonej tylko co do tego, co w związku z podstawą sporu stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia, a ponadto tylko między tymi samymi stronami. Moc wiążąca orzeczenia (art. 365 § 1 k.p.c.) może być rozważana wtedy, gdy rozpoznawana jest zatem inna sprawa niż ta, w której wydano poprzednie orzeczenie, oraz gdy kwestia rozstrzygnięta innym wyrokiem stanowi zagadnienie wstępne.

Moc wiążąca prawomocnego orzeczenia sądowego zawiera dwa aspekty.

Pierwszy odnosi się do faktu istnienia prawomocnego orzeczenia, drugi to walor prawny rozstrzygnięcia (osądzenia) zawartego w treści orzeczenia, który jest związany z powagą rzeczy osądzonej (art. 366 k.p.c.) i występuje w nowej sprawie pomiędzy tymi samymi stronami, choćby przedmiot obu spraw był inny. W nowej sprawie nie może być wówczas zastosowany negatywny (procesowy) skutek powagi rzeczy osądzonej polegający na niedopuszczalności ponownego rozstrzygnięcia tej samej sprawy. Występuje natomiast skutek pozytywny (materialny) rzeczy osądzonej przejawiający się w tym, że rozstrzygnięcie zawarte w prawomocnym orzeczeniu (rzecz osądzona) stwarza stan prawny taki, jaki z niego wynika. Sądy rozpoznające między tymi samymi stronami nowy spór muszą przyjmować, że kwestia prawna kształtuje się tak, jak

zostało to przyjęte w prawomocnym wyroku, a więc ostatecznym rezultacie stanu rzeczy na datę zamknięcia rozprawy⁵.

O istnieniu stanu powagi rzeczy osądzonej rozstrzyga nie tylko sama tożsamość stron, występujących w poprzednim postępowaniu, choćby w odmiennych rolach procesowych, ale równocześnie tożsamość podstawy faktycznej i prawnej rozstrzygnięcia. Dopiero łączne wystąpienie tych przesłanek przesądza o istnieniu powagi rzeczy osądzonej.

Prawomocny wyrok oddalający powództwo o zasądzenie części roszczenia ma moc wiążącą w sprawie, w której powód dochodzi pozostałej jego części, tylko wtedy, gdy obie części roszczenia wynikają z tego samego stosunku prawnego i oparte są na tych samych faktach.

Orzeczenie prawomocne wiąże do chwili zmiany okoliczności sprawy. Jeżeli okoliczności sprawy ulegną zmianie, sąd może badać daną kwestię, nie jest to bowiem w istocie ta sama kwestia, którą stwierdzono w prawomocnym orzeczeniu⁶.

Sąd Najwyższy w postanowieniu z 31.01.2018 r.⁷ wyjaśnił, że tożsamość podmiotowa zachodzi wtedy, gdy w obu sprawach występują te same osoby lub ich następcy prawni, chociażby w odwrotnych rolach procesowych⁸.

⁵ Por. wyrok SN z 18.06.2009 r. (II CSK 12/09), LEX nr 515722.

⁶ Por. wyrok SN z 27.06.2014 r. (V CSK 433/13), LEX nr 1514746.

⁷ Postanowienie SN z 31.01.2018 r. (I CSK 645/17), LEX nr 2482578.

⁸ Podobnie literatura, np. W. Siedlecki (w:) *System prawa cywilnego procesowego*, red. W. Beru-

Prawomocne orzeczenie ma znaczenie prejudycjalne, ale tylko w sprawie różnej przedmiotowo od rozstrzygniętej prawomocnym orzeczeniem, w której występują jednak te same strony, choćby występujące obecnie w odwrotnej konfiguracji procesowej, aniżeli to było we wcześniejszej sprawie.

Granice przedmiotowe mocy wiążącej prawomocnego orzeczenia należy oceniać według reguł przyjętych w art. 366 k.p.c. w odniesieniu do przedmiotowych granic powagi rzeczy osądzonej.

Uważam, że przy braku tożsamości podmiotowej rozstrzygnięcie określonego zagadnienia przy orzekaniu w jednej sprawie zezwala sądowi w kolejnej sprawie na własne badanie faktów i dokonywanie ich samodzielnej oceny. Osoby, które nie były stronami w poprzedniej sprawie⁹, mają możliwość realizowania swego prawa we własnej sprawie, także wtedy, gdy łączy się to z kwestionowaniem oceny wyrażonej w innej sprawie w zakresie przesłanek jej rozstrzygnięcia. Sąd orzekający w nowej sprawie jest zatem uprawniony do dokonywania samodzielnie ustaleń faktycznych i ich oceny prawnej w procesie toczącym się pomiędzy innymi stronami.

Określenie zakresu związania sądu prawomocnym wyrokiem wydanym w innej sprawie jest kontrowersyjne i niejednolicie rozstrzygane w orzecz-

nictwie Sądu Najwyższego oraz w literaturze.

Można przyjąć, że istnieją trzy poglądy prawne określające zakres tego związania, którym nadaję tu nazwy robocze, a to:

- a) pogląd „wąski”, zgodnie z którym moc wiążącą na podstawie art. 365 § 1 k.p.c. ma tylko sentencja wyroku (jej dosłowne brzmienie), nie zaś motywy rozstrzygnięcia, zawarte w uzasadnieniu orzeczenia, a sąd rozpoznający nową sprawę nie jest związany ani ustaleniami faktycznymi, ani poglądami prawnymi zawartymi w uzasadnieniu prawomocnego wyroku¹⁰.
- b) pogląd „zrównoważony”, w myśl którego zrozumienie zakresu związania wynikającego z sentencji wyroku niejednokrotnie wymaga uwzględnienia kontekstu sprawy, co możliwe jest jedynie poprzez zapoznanie się z uzasadnieniem orzeczenia, choć sama treść uzasadnienia orzeczenia nie jest bezpośrednio wiążąca.
- c) pogląd „rozszerzony”, zgodnie z którym związanie prawomocnym wyrokiem sądu cywilnego oznacza brak możliwości zignorowania zarówno ustaleń faktycznych stanowiących bezpośrednio podstawę rozstrzygnięcia, jak i jego podstawy prawnej. Nie jest dopuszczalne dokonanie odmiennego ustalenia zaistnienia, przebiegu i oceny istotnych dla danego stosunku prawnego zdarzeń faktycznych w kolejnych procesach sądowych między tymi samymi stronami, chociażby

towicz, Ossolineum 1987, t. 2, s. 428. „Przez stronę będziemy rozumieli podmiot, który jest następcą strony na zasadzie sukcesji uniwersalnej [np. spadkobranie (...)] lub na zasadzie sukcesji singularnej”.

⁹ Nie dotyczy to następców prawnych stron.

¹⁰ Np. postanowienie SN z 4.04.2019 r. (III CSK 269/18), LEX nr 2645268.

przedmiot tych spraw się różnił. Zakazane jest też prowadzenie postępowania dowodowego na okoliczności podważające ustalenia faktyczne zawarte w wiążącym orzeczeniu sądowym¹¹.

POGLĄD „WAŚKI”

Sąd Najwyższy w postanowieniu z 27.06.2018 r. (IV CSK 78/18) wskazał, że w nowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego coraz silniej zaznacza się stanowisko, iż prawomocnością materialną wyroku jest objęta tylko treść sentencji wyroku, jako odzwierciedlająca rozstrzygnięcie o żądaniu, nie uzyskują natomiast powagi rzeczy osądzonej, a tym samym także mocy wiążącej, zawarte w uzasadnieniu orzeczenia poglądy interpretacyjne i ustalenia faktyczne, choć te ostatnie mogą i nierzadko muszą służyć wyjaśnieniu tego, o czym rozstrzygnięto w sentencji.

W myśl tego poglądu sądu nie wiążą ustalenia i oceny wyrażone w uzasadnieniu prawomocnego wyroku innego sądu, czyli przesłanki faktyczne i prawne, przyjęte za jego podstawę, gdyż zakresem prawomocności materialnej jest objęty wyłącznie ostatecz-

ny wynik rozstrzygnięcia, a nie jego przesłanki¹².

Moc wiążącą z perspektywy kolejnych postępowań uzyskują tylko ustalenia dotyczące tego, o czym orzeczono w związku z podstawą sporu, czyli rozstrzygnięcie o żądaniu w połączeniu z jego podstawą faktyczną. Moc wiążąca orzeczenia nie rozciąga się zaś na kwestie prejudycjalne, które sąd przesądził, dążąc do rozstrzygnięcia o żądaniu, a których rozstrzygnięcie znajduje się poza sentencją, jako element jej motywów. Treść uzasadnienia może wprawdzie służyć sprecyzowaniu rozstrzygnięcia zawartego w sentencji, a nie temu, by moc wiążącą orzeczenia rozciągać na kwestie pozostające poza jego sentencją. Zakresem prawomocności materialnej jest objęty wyłącznie ostateczny wynik rozstrzygnięcia, a nie przesłanki, które do tego doprowadziły¹³.

Pogląd ten w sposób zdecydowany zaprezentował Sąd Najwyższy w uchwale z 8.11.2019 r.¹⁴, wskazując, że „wprowadzenie przewidzianego przez art. 365 § 1 k.p.c. związania orzeczeniem innego sądu wydanym w innej sprawie jest wprawdzie racjonalne i systemowo uzasadnione – zob. też postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 18.12.2014 r. (Ts 43/13, OTK-B 2015/11, poz. 17) (...), ale art. 365 § 1 k.p.c. wyznaczający granice omawianego związania w kontekście art. 178 ust. 1 Konstytucji musi być

¹¹ Tak Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z 26.08.2016 r. (I ACa 1030/15), LEX nr 2115437; wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku w wyroku z 31.10.2018 r. (V AGa 82/18), LEX nr 2673405, w myśl którego okoliczności faktyczne sprawy tożsame z okolicznościami ustalonymi na podstawie tożsamych dowodów, prawomocnie ocenione na podstawie przepisów prawa materialnego w innej sprawie objęte pozostają powagą rzeczy osądzonej i nie mogą stanowić przedmiotu dowodzenia w kolejnej sprawie.

¹² Wyrok SN – Izba Cywilna z 22.06.2010 r. (IV CSK 359/09), OSNC 2011/2, poz. 16.

¹³ Postanowienie SN z 23.06.2020 r. (IV CSK 77/20), LEX nr 3046623.

¹⁴ Uchwała SN 8.11.2019 r. (III CZP 27/19), OSNC 2020/6, poz. 48.

wykładany ściśle. Przy dodatkowym uwzględnieniu zasady bezpośrednio i swobodnej oceny dowodów nie sposób jest odmówić sądowi, gdy przytoczy za tym poważne argumenty, uprawnienia do innej oceny przeprowadzonych w sprawie dowodów, mogącej prowadzić do innych ustaleń o faktach, a w konsekwencji i innej oceny kwestii, która waży na wyniku postępowania, od tej oceny, którą przyjął wcześniej inny sąd w odrębnie rozpoznawanej sprawie. Przemawiać ma za tym i to, że art. 365 § 1 k.p.c. dotyczy *verba legis* związania orzeczeniem, nie zaś ustaleniami faktycznymi, w obrębie których lokuje się także i zrekonstruowanie treści umowy łączącej strony”¹⁵.

POGLĄD „ZRÓWNOWAŻONY”

Istotę poglądu „zrównoważonego” trafnie i syntetycznie wyjaśnił Sąd Okręgowy w Gdańsku w wyroku

¹⁵ Tak wcześniej wyrok SN z 23.05.2002 r. (IV CKN 1073/00), LEX nr 55501, zgodnie z którym wszelkie wyłączenia i wyjątki od zawarowanej w art. 233 § 1 k.p.c. zasady samodzielnności i niezawisłości sądu w dokonywaniu oceny materiału dowodowego należy interpretować ścieśniająco, i wyrok SN z 30.01.2013 r. (V CSK 84/12), LEX nr 1311858, gdzie wskazano, że w każdej z kolejnych spraw opartych na tym samym zdarzeniu sądy – w następstwie realizowania zasady kontradiktoryjności procesu cywilnego – mogą dysponować różnym materiałem dowodowym. Potem postanowienie SN z 23.06.2020 r. (IV CSK 77/20), LEX nr 3046623, w myśl którego moc wiążącą z perspektywy kolejnych postępowań uzyskują jedynie ustalenia dotyczące tego, o czym orzeczono w związku z podstawą sporu (rozstrzygnięcie o żądaniu w połączeniu z jego podstawą faktyczną).

z 29.12.2017 r.¹⁶, wskazując, że podziela pogląd wyrażony w wyroku Sądu Najwyższego z 4.11.2016 r., iż na podstawie brzmienia samej tylko sentencji wyroku nie sposób zidentyfikować nie tylko stosunku prawnego, z którego wynikało rozstrzygnięcie nim roszczenie, ale także wszystkich charakterystycznych dla niego aspektów, różniących go od innych stosunków tego samego rodzaju. Odwołanie się do samej sentencji wyroku zwykle nie wystarcza do wyznaczenia granic powagi rzeczy osądzonej, jaką należy mu przypisać, i z tego powodu nie wystarcza też do określenia właściwej mu mocy wiążącej. W charakteryzowaniu obu tych aspektów prawomocności materialnej wyroku należy uwzględnić uzasadnienie wyroku, a jeśli uzasadnienie nie zostało sporządzone, to także dane o żądaniu powoda i stosunku pozwanego do tego żądania, jakie wynikają z akt sprawy dokumentujących przebieg postępowania. Zarówno powaga rzeczy osądzonej, jak i moc wiążąca muszą być powiązane z przedmiotem rozstrzygnięcia, gdyż odnoszą się do tego, o co strony się spierały i o czym rozstrzygnął sąd. Powyższe nie oznacza jednak, że sąd orzekający powinien brać pod uwagę wszystkie ustalenia poczynione w sprawie prawomocnie zakończony, a jedynie te, które odnieść można do sprawy rozpoznanej.

Uważam, że przy prawidłowym stosowaniu w praktyce art. 365 § 1 k.p.c. nie zawsze wystarczy odniesienie się do samej sentencji wyroku, lecz niezbędne jest również zapoznanie się

¹⁶ Wyrok Sądu Okręgowego w Gdańsku z 29.12.2017 r. (XVI Ca 742/17), niepubl.

z motywami rozstrzygnięcia. Najlepszym przykładem jest tu wyrok, którego sentencja brzmi „oddala powództwo”. Bez zapoznania się z motywami uzasadnienia takiego orzeczenia, a przy braku uzasadnienia, bez dokładnej analizy motywów, jakie spowodowały oddalenie powództwa, nie da się ustalić zakresu powagi rzeczy osądzonej i zakresu związania orzeczeniem. Przyczyną oddalenia powództwa mogło być nie tylko to, że stosunek prawny lub faktyczny, na którym powód opierał powództwo, nie istnieje, lecz np. uwzględnienie zarzutu przedawnienia, przedwcześnieść roszczenia, brak interesu prawnego przy powództwie o ustalenie.

Nakazuje to dokonanie dokładnej analizy motywów rozstrzygnięcia wyroku i następnie rozważenie, czy i w jakim zakresie orzeczenie oddalające powództwo dany stosunek rozstrzyga w sposób wiążący (prejudycjalny) dla nowej sprawy.

Słusznie wskazał Sąd Najwyższy w uchwale z 4.12.2009 r.¹⁷, że aczkolwiek moc wiążącą ma jedynie sentencja orzeczenia, to w przypadku oddalenia powództwa – ze względu na ogólność rozstrzygnięcia – doniosłość przy ustalaniu zakresu mocy wiążącej prawomocnego orzeczenia, czyli granic prawomocności materialnej orzeczenia, mogą mieć także zawarte w uzasadnieniu orzeczenia motywy rozstrzygnięcia¹⁸.

Powaga rzeczy osądzonej i moc wiążąca są bowiem dwoma aspek-

tami prawomocności materialnej orzeczenia. W konsekwencji moc wiążąca obejmuje tylko te ustalenia, które w związku z podstawą sporu stanowiły przedmiot rozstrzygnięcia. Przedmiot rozstrzygnięcia należy przestrzegać, biorąc pod uwagę żądanie pozwu i fakty przytoczone w celu jego uzasadnienia. Oznacza to, że nie są objęte mocą wiążącą między innymi ustalenia faktyczne i poglądy interpretacyjne, na których jest oparte prawomocne orzeczenie¹⁹.

Sąd nie jest związany ustaleniami i oceną dowodów, dokonanymi w innej sprawie, ale dokonując samodzielnych ustaleń, nie może ignorować stanowiska zajętego w innej sprawie, w której stan faktyczny był konstruowany na podstawie tego samego zdarzenia, lecz biorąc je pod uwagę, obowiązany jest dokonać własnych, wszechstronnych ustaleń i samodzielnych ocen, które w rezultacie mogą doprowadzić do odmiennych konkluzji²⁰.

Moc wiążącą ma jedynie sentencja prawomocnego orzeczenia, a nie zawarte w uzasadnieniu motywy rozstrzygnięcia, lecz motywy te w niektórych wypadkach mogą mieć znaczenie dla określenia mocy wiążącej, ale tylko w granicach, w jakich stanowią sprecyzowanie rozstrzygnięcia zawartego w sentencji, niezbędne do wyjaśnienia jego zakresu. Moc wiążąca nie rozciąga się na kwestie pozostające poza sentencją, w tym ustalenia i oceny dotyczące stosunku prawnego stano-

¹⁷ Uchwała SN z 4.12.2009 r. (III CZP 97/09), OSNC 2010/6, poz. 88.

¹⁸ Por. wyrok SN z 15.02.2007 r. (II CSK 452/06), OSNC-ZD 2008, poz. 20.

¹⁹ Wyrok SN z 9.01.2019 r. (I CSK 708/17), LEX nr 2618546.

²⁰ Wyrok SN z 7.07.2017 r. (V CSK 197/17), LEX nr 2434726.

wiącego podstawę żądania, o którym orzeczono. Nie są nią natomiast objęte rozstrzygnięcia o zasadności zarzutów podnoszonych przez pozwanego, takich jak np. zarzut potrącenia²¹, zarzut prawa zatrzymania, nieważności lub bezskuteczności umowy²².

Pojawia się tu praktyczny problem należytej i dokładnej konstrukcji przez sąd uzasadnienia orzeczenia sądowego, tak by zawierało ono dokładne wskazanie faktów, na których sąd oparł rozstrzygnięcie i dokonał ich prawnej subsumpcji.

POGLĄD „ROZSZERZONY”

Według poglądu „rozszerzonego” z chwilą uprawomocnienia się wyroku dochodzi do prekluzji materiału faktycznego sprawy, w której wyrok został wydany. Jeżeli określone okoliczności i oparte na nich zarzuty lub wypływające z nich wnioski istniały i dały się sformułować w chwili zamknięcia rozprawy, lecz strona

ich skutecznie nie podniosła lub nie przytoczyła, a w związku z tym nawet nie zostały spożytkowane przez sąd przy wydaniu wyroku, podlegają one prekluzji, czyli wykluczającemu działaniu prawomocności oraz powagi rzeczy osądzonej. Moc wiążąca prawomocnego orzeczenia wobec strony oznacza, że wobec tej strony ukształtowano prawo albo władczo je potwierdzono, a zatem utworzono, zniesiono albo zmieniono stosunek prawny lub prawo kształtujące albo władczo potwierdzono istnienie albo nieistnienie określonego stosunku prawnego lub prawa (uprawnienia albo obowiązku).

Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w wyroku z 23.08.2012 r.²³, mocą wiążącą w kolejnych postępowaniach sądowych objęte jest to, co w związku z podstawą sporu stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia, a zatem moc wiążącą uzyskuje rozstrzygnięcie o żądaniu w powiązaniu z jego podstawą faktyczną. W kolejnym postępowaniu sąd ma obowiązek przyjąć, że istotna z punktu widzenia zasadności żądania kwestia kształtuje się tak, jak zostało to już ustalone w prawomocnym wyroku. Konsekwencją mocy wiążącej jest niedopuszczalność dokonania przez sąd ponownej oceny prawnej i prowadzenia postępowania dowodowego co do okoliczności objętych wcześniejszym prawomocnym rozstrzygnięciem. Sąd obowiązany jest uznać, że kwestia prawna, która była już przedmiotem rozstrzygnięcia w innej sprawie, a która ma znaczenie prejudycjalne

²¹ A. Olsz A. *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym*, Warszawa 2021 – wersja internetowa za Legalis: „rozstrzygnięcie o zasadności zarzutu potrącenia zawarte w motywach rozstrzygnięcia o żądaniu pozwu, nie korzysta z żadnego z ww. przymiotów prawomocności materialnej. (...) Moc wiążąca nie rozciąga się natomiast na kwestie pozostające poza sentencją, w tym ustalenia i oceny dotyczące stosunku prawnego stanowiącego podstawę żądania, o którym orzeczono. Mocą wiążącą prawomocnego orzeczenia nie są zatem objęte ustalenia sądu co do zasadności zarzutów podnoszonych przez pozwanego, w tym procesowego zarzutu potrącenia, czy też zarzutu wykonania prawa zatrzymania, nieważności lub bezskuteczności umowy.

²² Wyrok SN z 28.10.2016 r. (I CSK 687/15), LEX nr 2188611.

²³ Wyrok SN z 23.08.2012 r. (II CSK 740/11), LEX nr 1231481.

w sprawie przez niego rozpoznawanej, kształtuje się tak, jak to przyjęto w prawomocnym wyroku. W przeciwnym razie wyroki sądowe miałyby walor jedynie opiniujący, a nie stanowczy i imperatywny²⁴.

Skutkiem mocy wiążącej prawomocnego wyroku jest to, że przesądzenie we wcześniejszym wyroku kwestii o charakterze prejudycjalnym oznacza, że w procesie późniejszym ta kwestia nie może być już w ogóle badana. Zachodzi tu ograniczenie dowodzenia faktów, objętych prejudycjalnym orzeczeniem, a nie tylko ograniczenie poszczególnego środka dowodowego, a fakty są już wiążąco ustalone.

Moc wiążąca prawomocnego orzeczenia sądu wyraża się i w tym, że obejmuje ona także inne sądy, które w zakresie swych kompetencji muszą brać pod uwagę fakt istnienia i treść prawomocnego orzeczenia²⁵.

Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z 7.03.2017 r.²⁶ wskazał, że przepis art. 365 § 1 k.p.c. adresuje ten nakaz nie tylko do stron, ale i sądu, który wydał orzeczenie, oraz innych sądów, czego skutkiem jest powinność uwzględniania przez wymienione w tym przepisie osoby i instytucje stanu prawnego wynikającego z utożsamianego z powagą rzeczy osądzonej prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy co do istoty. Skutkiem zasady mocy wiążącej pra-

womocnego wyroku jest to, że przesądzenie we wcześniejszym wyroku kwestii o charakterze prejudycjalnym oznacza, że w procesie późniejszym ta kwestia nie może być już w ogóle badana. Zachodzi tu ograniczenie dowodzenia faktów, objętych prejudycjalnym orzeczeniem, a nie tylko ograniczenie poszczególnego środka dowodowego.

Związanie prawomocnym wyrokiem oznacza, że sąd zobowiązany jest uznać, iż także kwestia prawna, która była już przedmiotem rozstrzygnięcia w innej sprawie, a która ma znaczenie prejudycjalne w sprawie przez niego rozpatrywanej, kształtuje się tak, jak to przyjęto w prawomocnym wcześniejszym wyroku. Jeżeli sąd prawomocnym wyrokiem orzekł o określonym prawie lub zobowiązaniu, to wszystkie sądy obowiązane są uznać, że w dacie zamknięcia rozprawy poprzedzającej wydanie tamtego orzeczenia takie prawo lub zobowiązanie istniało. W innej sprawie możliwe jest zatem wyłącznie badanie, czy ustalone prawomocnym wyrokiem prawo ustało lub zobowiązanie wygasło.

Stanowisko to przeszło znamieną ewolucję w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Jeszcze w uchwale z 29.03.1994 r.²⁷ Sąd Najwyższy stwierdził, że w procesie o dalszą część świadczenia z tego samego stosunku prawnego sąd nie może w niezmienionych okolicznościach orzec odmiennie o zasadzie odpowiedzialności za zobowiązanie. Jeśli powód z jakichś przyczyn rozdrobnił

²⁴ Tak SN w wyroku z 12.07.2002 r. (V CKN 1110/00), LEX nr 74492.

²⁵ Por. wyrok SN z 7.01.2004 r. (III CK 192/02), LEX nr 599542.

²⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 7.03.2017 r. (I ACa 1451/14), LEX nr 2272079.

²⁷ Uchwała SN z 29.03.1994 r. (III CZP 29/94), LEX nr 84472.

roszczenie, to sąd, rozpoznając kolejną sprawę między tymi samymi stronami o dalszą część rozdrobnionego roszczenia, obowiązany jest uznać, że sama zasada odpowiedzialności, która była już przedmiotem wyrokowania we wcześniej prawomocnie zakończonej sprawie, kształtuje się tak, jak o tym prawomocnie orzeczono.

Od zasady tej odstąpił Sąd Najwyższy w przywołanej już wyżej uchwale III CZP 27/19, uznając, że w przypadku rozdrobienia roszczenia przez powoda negatywny skutek prawomocności materialnej wyroku w postaci powagi rzeczy osądzonej odnosi się tylko do tej części roszczenia, o której sąd rozstrzygnął w prawomocnym wyroku, nie zaś do części, która w ogóle nie została przedstawiona pod osąd, a art. 365 § 1 k.p.c. bywa postrzegany jako przepis ustalający ustawowe ograniczenie sędziego w ocenach, które może formułować w odniesieniu do okoliczności ujawniających się w sprawie.

WNIOSKI

W analizowanym w glosie przypadku zdecydowanie opowiadał się za poglądem „zrównoważonym”. Moim zdaniem w świetle art. 365 § 1 k.p.c. nie wystarczy odniesienie się tylko do samej sentencji wyroku (czyli do pozwu i odpowiedzi na pozew), lecz zawsze niezbędnym będzie zapoznanie się i z motywami rozstrzygnięcia. Niejednokrotnie bez poznania motywów uzasadnienia orzeczenia, a przy braku uzasadnienia, bez dokładnej analizy motywów, jakie spowodowały

wydanie orzeczenia, nie da się ustalić jednoznacznie zakresu powagi rzeczy osądzonej i zakresu związania orzeczeniem. Tylko dokładna analiza motywów rozstrzygnięcia i dokładne rozważenie, czy i w jakim zakresie orzeczenie to dany stosunek rozstrzyga w sposób wiążący (prejudycjalny), pozwala na określenie zakresu związania. Nie zawsze jest to możliwe przy stosowaniu zasady wyłącznego związania rozstrzygnięciem zawartego w sentencji orzeczenia.

Pogląd wyrażony w omawianym w glosie orzeczeniu Sądu Najwyższego nie neguje utrwalonego w orzecznictwie stanowiska, że moc wiążącą na podstawie art. 365 § 1 k.p.c. ma sentencja orzeczenia, a nie motywy rozstrzygnięcia zawarte w jego uzasadnieniu, jednakże z uwagi na częstą ogólność rozstrzygnięcia sformułowanego w sentencji orzeczenia, której brzmienie uniemożliwia jednoznaczne przesądzenie ostatecznego rezultatu, okoliczności objęte uzasadnieniem służą do doprecyzowania zakresu mocy wiążącej tego rozstrzygnięcia, czyli określenia granic jego prawomocności materialnej.

Trzeba uznać za dopuszczalną możliwość odwoływania się do elementów uzasadnienia orzeczenia przy ustalaniu granic prawomocności materialnej orzeczenia, bo odmienne stanowisko naruszałyby art. 365 § 1 k.p.c., jak też, moim zdaniem, zasadę stabilności i pewności prawomocnych orzeczeń sądowych.

Podsumowując, omawiane w glosie orzeczenie Sądu Najwyższego zasługuje na aprobatę.

Pogląd „wąski”, ograniczający związanie sądu tylko do dosłownego, lite-

ralnego brzmienia sentencji prawomocnego wyroku, wydaje się być zbyt daleko idący, a nawet po części deprecjonujący istotę art. 365 § 1 k.p.c.

Przez wiele lat najbardziej racjonalny i przydatny dla praktyki wydawał się być pogląd o „rozszerzonym” zakresie związania prawomocnym wyrokiem, jednak zapewne wkrótce przestanie on być aktualny, a zatem nie będę przytaczał tu argumentów jurydycznych świadczących o znaczeniu tego poglądu dla praktyki orzeczniczej.

Warto przypomnieć jednak wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 3.03.2017 r.²⁸, w którym sąd ten uznał, że unormowanie przewidziane w art. 365 § 1 k.p.c. ma gwarantować poszanowanie prawomocnego orzeczenia sądu, regulującego stosunek prawny będący przedmiotem rozstrzygnięcia.

Istnienie prawomocnego wyroku co do udzielenia ochrony prawnej określonego prawu podmiotowemu przekreśla możliwość ponownej oceny zasadności roszczenia wynikającego z tego samego prawa, jeżeli występują te same okoliczności. Stanowisko takie zajął Sąd Apelacyjny w Lublinie w wyroku z 11.02.2021 r.²⁹, uznając, że „w procesie o dalszą – ponad prawomocnie uwzględnioną – część świadczenia

z tego samego stosunku prawnego sąd nie może w niezmiennych okolicznościach odmiennie orzec o zasadzie odpowiedzialności pozwanego. (...) w prawomocnym wyroku następuje potwierdzenie przez sąd stanu rzeczy, który został w wyroku stwierdzony lub przez wyrok spowodowany i inny sąd nie może wyroku zmienić, ani inaczej ukształtować takiej sytuacji prawnej osób – stron procesu. Określona w art. 365 § 1 k.p.c. instytucja związania innych sądów nie jest wprawdzie identyczna z instytucją powagi rzeczy osądzonej (art. 366 k.p.c.), mają one charakter samodzielny, ale pozostają w ścisłym związku, gdyż wiązanie dotyczy tych elementów orzeczenia, które są objęte powagą rzeczy osądzonej, czyli tego, co w związku z podstawą sporu stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia, a ponadto tylko między tymi samymi stronami. (...) wiązanie Sądu nie ogranicza się wyłącznie co do rozstrzygnięcia zawartego w sentencji wyroku, ale także co do podstawy rozstrzygnięcia, a więc ustaleń i ocen dokonanych przez Sąd, które legły u podstaw wydania orzeczenia. Należy uściślić, że chodzi tylko o te zagadnienia, które stanowiły przesłankę konieczną do wydania danego rozstrzygnięcia i Sąd w kolejnym postępowaniu zobowiązany jest przyjąć, że istotne z punktu widzenia zasadności żądania zagadnienie kształtuje się tak, jak to zostało ustalone we wcześniejszym prawomocnym wyroku”.

²⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 3.03.2017 r. (I ACa 836/16), LEX nr 2272069.

²⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 11.02.2021 r. (I AGa 8/20), LEX nr 3149623.

ABSTRACT

Andrzej Koziółkiewicz

The author is an advocate (District Bar Association in Gdansk).

The binding force of a valid court judgment. Commentary on Judgment of the Supreme Court of 4.11.2016 (I CSK 736/15)

In this commentary, the view is presented that in the light of Article 365(1) of the Code of Civil Procedure it is not enough to refer only to the operative part of the judgment, but it is always necessary to also read the justification of the determination. The author points out that without familiarity with the justification of the judgment, and in the absence of a detailed analysis of the reasons that led to the issue of the judgment, it is impossible to determine the scope of res judicata and the scope of the judgment's binding force. Only a detailed analysis of the reasons for the determination in the judgment and consideration of whether and to what extent a given judgment determines a given relationship in a binding (precedent-setting) manner enables delineating the scope of its binding force for the parties, courts and other authorities. However, it is not always fully possible when applying the principle of exclusive, literal binding only by the determination contained in the operative part of the judgment. This is an important problem due to the new trend in case law, whereby the binding force of a valid judgment is limited to the literal wording of the operative part of the judgment. If this new line of case law continues, in the author's opinion, it may even limit the significance of Article 365(1) of the Code of Civil Procedure. The commentary is an approving one.

Keywords: *res judicata, being bound by a final judgment, setting precedents*

Andrzej Koziółkiewicz

e-mail: akoziolkiewicz@wp.pl

Autor jest adwokatem (ORA w Gdańsku).

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

Olaś Andrzej, *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym*, Warszawa 2021, Legalis/el.

Siedlecki Władysław (w:) *System prawa cywilnego procesowego*, red. W. Berutowicz, Ossolineum 1987, t. 2